

Katja MARASOVIĆ, Daniela MATETIĆ POLJAK

UPOTREBA DEKORATIVNOG KAMENA U DIOKLECIJANOVOJ PALAČI U SPLITU

UDK 728.8(4975 Split):691.21
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 27. 08. 2010.
Odobreno: 15. 09. 2010.

Katja Marasović
Arhitektonski fakultet u Zagrebu
Kačićeva 26
HR - 10000 Zagreb
e-mail: katja.marasovic@st.htnet.hr

Daniela Matetić Poljak
Umjetnička akademija Sveučilišta u Splitu
HR - 21000 Split
e-mail: dane.matetic@st.htnet.hr

Diokecijanova palača bila je ukrašena skupocjenim, dekorativnim kamenom. Od njega su izrađivani elementi arhitektonskih redova, podne i zidne obloge, skulpture i namještaj. U južnom dijelu Palače (rezidencijalna zona, sakralno-funeralna zona, terme) koncentrirana je upotreba tih materijala. Do sada je utvrđeno više od 19 različitih vrsta porfira, granita i mramora. Na srednjovjekovnim spomenicima česta je reutilizacija tih materijala, a propovjedaonica splitske Katedrale predstavlja najbolju ilustraciju njihove raznolikosti.

Ključne riječi: Split, Dioklecijanova palača, arhitektonska dekoracija, mramor, granit, porfir, zidne obloge

Uvod

Dioklecijanova palača u Splitu, sagrađena početkom IV. stoljeća, jedna je od najbolje sačuvanih antičkih palača Rimskog carstva. Brojni umjetnici i obrtnici radili su na njenom ukrašavanju, a do danas su se najbolje sačuvali ukrasi od kamena. Osim bračkog ili segetskog vapnenca, u velikoj je mjeri korišten i dekorativni kamen grčke, maloazijske i egipatske provenijencije. On se koristio za skulpture, obloge zidova i podova, namještaj reprezentativnih prostora, ali i za konstruktivne

elemente. Ovaj rad temelji se na vizualnoj identifikaciji pojedinih vrsta kamena i biti će podloga za petrografskoj i mineralošku analizu.

Konstruktivni elementi - arhitektonski redovi

Dioklecijanova palača, tijekom svoje duge povijesti, sačuvala je gotovo u potpunosti pojedine građevine i njihove arhitektonske redove (poput Peristila, unutrašnjosti i periptera Mauzoleja,¹ jugoistočne loggie južnog pročelja).²

¹ Kapiteli i trabeacija zamijenjeni su replikama za restauratorskih radova u drugoj polovici XIX. stoljeća.

Izvorni su kapiteli pobranjeni u Arheološkom muzeju u Splitu, dok su blokovi trabeacije izloženi s vanjske strane sjevernog zida Palače.

² Jugozapadna loggia radikalno je rekonstruirana replikama 1906., BULIĆ-KARAMAN 1927., str. 46.

Sl. 1. Stupovi Mauzoleja i Peristila Dioklecijanove palače (foto Z. Sunko)

Arhitektonski redovi *carda i decumanusa* nisu sačuvani, no na osnovi pronađenih elemenata moguće ih je rekonstruirati.³

Palaču je krasilo mnoštvo slobodnih stupova (pod tim podrazumijevamo trodijelnu podjelu baza/pijedestal, trup stupa i kapitel). Često se upotrebom različitih vrsta kamena u istom arhitektonskom redu stvarao efekt polikromije (sl.1). Prema idejnoj rekonstrukciji izvornog tlocrta Palače J. Marasovića,⁴ u njoj je bilo najmanje 338 stupova s bazama/pijedestalima i kapitelima.⁵ Nažalost, tek se dio sačuvao. U pojedinim zonama Palače (rezidencijalna zona, zona između *temenosa* i rezidencijalne zone) nema elemenata *in situ*, ali su zato arheološka istraživanja upotpunila dijelom saznanja o upotrebljenim vrstama kamena. Međutim, u razmatranju rasprostranjenosti i učestalosti različitih materijala u pojedinim zonama Palače nailazimo na prepreku, jer su podaci o točnom mjestu nalaza jednog dijela fragmenata, pronađenih u istraživanjima nakon Drugog svjetskog rata, zagubljeni. No, kako su se istraživanja nakon Drugog svjetskog rata odvijala uglavnom južno od Peristila, možemo pretpostaviti da većina ulomaka potječe iz tog dijela. Naše ćemo proučavanje, od kojih su se vrsta kamena izrađivali elementi arhitektonskih redova, započeti od baza prema arhitravnom sklopu. No, prije toga, valja napomenuti da su svi polustupovi i pilastri, te njihove baze i kapiteli, kao sastavni dio zida, izrađeni od vapnenca. U elementima arhitektonskih redova moguće je uočiti neke pravilnosti.

Baze slobodnih stupova bile su izrađene od vapnenca i svijetlosivog mramora srednje zrnitosti (prokoneškog?).

Tipološki sve baze pripadaju atičkoj-jonskoj bazi s plitnom. Od vapnenca su izrađene baze Peristila te baze donjeg arhitektonskog reda u unutrašnjosti Mauzoleja. Sve su one sačuvane *in situ*. U istraživanjima je pronađeno nekoliko nekadašnje kuće Aglič prilikom raščišćavanja ruševina.⁶ Za vrijeme istraživanja provedenih poslije Drugog svjetskog nađene su baza s oznakom ZP6 (danas izložena u Etnografskom muzeju), te dvije baze s oznakama BS4 i BS6 (danas u podrumima Dioklecijanove palače) za koje nam nije poznato točno vrijeme ni mjesto nalaza. Još jedna baza izrazito malih dimenzija (vjerojatno baza neke niše), izložena u Etnografskom muzeju, nađena je tijekom istraživanja od 1999.-2005. u kompleksu *Crvenog križa* (u rezidencijalnoj zoni).

Od sivog mramora (prokoneškog ?) *in situ* nalaze se (u relativno lošem stanju) dvije baze istočne *loggie* južne fasade. Baze zapadne *loggie* također su bile od mramora, no nije jasno jesu li zadržane nakon rekonstrukcije *loggie* 1906. godine. Može se pretpostaviti da su i baze danas uništene centralne *loggie* bile od istog materijala. U južnom trijemu *decumanusa*, sjeverno od Mauzoleja, danas se nalaze četiri mramorne baze koje su bile su pronađene u zidu stare nadbiskupije i koje su se vjerojatno nalazile *in situ*. Može se pretpostaviti da su sve baze *carda* i *decumanusa* bile od prokoneškog mramora. To znači da je u palači bilo najmanje 106 mramornih baza, šest na *loggiam* južnog pročelja i sto u *cardu* i *decumanusu*. U drugoj polovici XX. stoljeća, tijekom istraživanja koje je provodio Urbanistički zavod, pronađena je baza danas izložena u prostoriji 2D u podrumima Dioklecijanove

³ Baze, stupovi, kapiteli te elementi arbitravnog sklopa bili su uzidani u zgradu stare nadbiskupije, koja je porušena nakon požara 1922. godine. NIEMANN 1910., fig. 98, objavio je crtež na kojem se razaznaju dva tek dijelom vidljiva stupa i jedan kapitel te nekoliko blokova arbitrava-friza. HÉBRARD-ZEILLER 1912., samo spominju dio portika u decumanusu sa "stupovima korinškog reda", ali objavljuju njegovu fotografiju, fig. 74, str. 57. FISKOVIĆ 1950., donosi fotografiju (sl. 60) radova na rušenju zida na kojoj se vidi jedan stup s kapitelom *in situ*, te fotografiju (sl. 65) stupova i baza postavljenih u decumanusu nakon uredjenja tog dijela.

⁴ MARASOVIĆ-MARASOVIĆ-PEROJEVIĆ 2005., fig 2 ; MARASOVIĆ-MARASOVIĆ-PEROJEVIĆ 2006., fig. 1.

⁵ 100 stupova u *cardu* i decumanusu, 16 na Peristilu i Protironu, 16 u unutrašnjosti Mauzoleja, 28 u peripteru i prostazi Mauzoleja, 8 u prostazi Malog brama, 24 u peripteru dvije okrugle građevine zapadnog temenosa, 6 nad sjevernim vratima, 6 na loggijama južne fasade Palače, 56 kolona koje su uokvirivale niše u zapadnom i 48 u istočnom temenosu, 30 stupova koji su obrubljivali Triclinium.

⁶ Danas su izložene u prizemlju (prostorije Splitske banke) u liniji stupova sjevernog portika decumanusa, premda na tom mjestu nisu nađene.

palače.⁷ Mirnik spominje dva ulomka torusa baza, pronađena tijekom američko-jugoslavenskih istraživanja 1972. godine u Sektoru VIII,⁸ dok je jedna ovalna baza pronađena u sektoru VI (u istočnim termama).⁹ Mišljenja smo da korpusu baza iz Palače treba pridodati i baze od sivog mramora koje su reutilizirane u gradskoj jezgri: dvije baze iz samostana sv. Eufemije¹⁰ i baza iz *Loggie* Sv. Duha, te četiri baze iz klasicističke crkvice na Sustipanu.¹¹

Pijedestali su, kao i baze stupova, izrađeni od vapnenca i sivog mramora (prokoneškog?). Tipološki se radi o pijedestalu isklesanom u monolitnom bloku zajedno s atičkom-jonskom bazom s plintom. Od vapnenca su u Palači samo pijedestali periptera Mauzoleja, koji su sačuvani *in situ*. Pijedestal koji nedostaje na uglu jugozapadne i južne stranice oktogona periptera, nalazi se u Arhidakonovoj ulici, istočno od Vestibula. Od sivog mramora pronađena su do sada tri pijedestala. Jedan je pronašao Fisković za vrijeme radova na restauraciji istočnih vrata Palače krajem četrdesetih godina XX. stoljeća. Pijedestal je poznat samo po objavljenom crtežu J. Marasovića.¹² Njegova današnja lokacija je nepoznata. Drugi pijedestal, manjih dimenzija, nađen je tijekom istraživanja i sanacije Peristila 1959.-1960.¹³ Danas se nalazi u malom vrtu smještenom južno od Mauzoleja, iznad istočnih termi. Treći pijedestal (koji nosi oznaku ZP8) izložen je u zapadnoj dvorani 6A. Nema sačuvane dokumentacije o godini i točnom mjestu njegova nalaza.

Trupovi stupova izrađeni su od nekoliko materijala (crveni porfir, crveni i sivi granit, sivi prokoneški mramor, cipolino). Zanimljivo je da ni među slobodnim stupovima koji se nalaze *in situ*, ni među fragmentima stupova nađenih tijekom arheoloških istraživanja, nema niti jednog od vapnenca kojeg bi sa sigurnošću mogli povezati s Palačom.¹⁴

Trupovi stupova od crvenog porfira (*Porphyrites*/Gebel Dokhan sl. 2, J) su rijetki. *In situ* se nalaze samo četiri stupa u gornjem redu Mauzoleja (sl. 3). Ipak, pronađeno je još nekoliko fragmenata porfirnih stupova koji oblikom ili dimenzijama odgovaraju slobodnim stupovima. Tako Bulić izvještava o trima fragmentima pronađenima tijekom istraživanja provedenih od strane Niemann 1904. i Hébrarda 1906. godine,¹⁵ a koji su potom prebačeni u Arheološki muzej u Splitu.¹⁶ Dva su fragmenta (No Inv. E 421 visina 0,32m, dijametra 0,43m, te E 422 visina 0,38, dijametar 0,62 m) bila pronađena ispod Vestibula, dok je treći (No IV. E423 v. 0,62m, dijametar 0,43m) bio pronađen sjeverno od Mauzoleja. U Muzeju nismo uspjeli

Sl. 2. Vrste dekorativnog kamena korištenog za stupove Dioklecijanove palače (foto Z. Sunko)

pronaći fragmente istih dimenzija, no pronašli smo tri fragmenta koja bi im mogla odgovarati.¹⁷

Tijekom američko-jugoslavenskih istraživanja 1968.-1974., pronađeno je nekoliko manjih fragmenata stupova od crvenog porfira. Fragment pronađen u Sektoru II, Mirnik opisuje kao fragment baze ili pijedestala.¹⁸ Mišljenja smo da se ipak radi o astragalu trupa stupa. Drugi fragment, pronađen u Sektoru VI, malih je dimenzija. Vidljivo je jedino da neoštećena strana predstavlja zakrivljeni polirani dio koji bi mogao odgovarati zakrivljenosti stupa.¹⁹ Ulomak gornjeg dijela stupa s astragalom pronađen je za vrijeme radova na restauraciji kompleksa tzv. Crveni križ 1999.-2005., a danas je izložen u Etnografskom muzeju (sl. 2, I).²⁰

Osim fragmenta E 423 i stupova gornjeg reda Mauzoleja, svi ostali fragmenti stupova od porfira pronađeni su u području rezidencijalnog dijela Palače.

Trupovi stupova od crvenog granita (*Pyrrhoepilus*, Asuan sl. 2, D) nalaze se *in situ* na arhitektonskim redovima Peristila, donjeg reda Mauzoleja, dok je u peripteru Mauzoleja od tog materijala pet stupova (sl. 3). Analiza koju je na stupovima Peristila proveo laboratorij *Opificio delle pietre dure* u Firenci potvrdila je pretpostavku da se radi o granitu iz Asuana.²¹ Do sada su jedini ulomci stupova od crvenog granita pronađeni prilikom arheoloških iskapanja na Rivi 2006.-2007. u venecijanskom obalnom zidu.²²

Od sivog granita sačuvano je *in situ* pet stupova u peripteru i tri u gornjem redu u unutrašnjosti Mauzoleja (sl. 3). Ward Perkins razlikuje dva tipa sivog granita: sivi egipatski granit (*Claudianum*) iz Mons Claudianusa/Gebel Fatireh (sl. 2, E) od kojeg su načinjena dva stupa s obje strane spoja prostaze i periptera, te tri stupa gornjeg

⁷ Baza nema nikakvu oznaku.

⁸ MIRNIK 1989., str. 11, 37.

Njihove fotografije nisu objavljene, no u dokumentaciji američko-jugoslavenskih istraživanja pronašli smo fotografiju ulomka S.72.VIII.14.

⁹ MIRNIK 1989., str. 19., Pl. 7, 51.

¹⁰ Crteže dviju bazi objavio je C. Fisković 1950., sl. 86 (crtež izradio J. Marasović).

¹¹ Baze iz crkve sv. Eufemije i sa Sustipana dimenzijama odgovaraju izloženim bazama u decumanusu.

¹² FISKOVIĆ 1950., str. 24.; fig. 26.

¹³ MARASOVIĆ-MARASOVIĆ-GABRIČEVIĆ 1962. S obzirom na mjesto nalaza, pod popločanjem Peristila u blizini zapadne arkade, može se pretpostaviti njegova pripadnost jednoj od centralnih građevina zapadnog temenosa.

¹⁴ Mirnik spominje samo nalaz ulomka stupa od vapnenca s vertikalnim kanelurama nadenog 1974. (S.74. IIE.2) u Sektoru II, ali zbog njegovog malog diametra od 0,28 m vjerojatno se ne radi o stupu koji je pripadao arhitektonskom redu. Za ulomak stupa od vapnenca koji je danas izložen u vrtu južno od Mauzoleja nije jasno kojem razdoblju pripada. Stupovi prislonjeni pored ulaza u Mauzolej također su kasniji.

¹⁵ BULIĆ 1909., str. 102.

¹⁶ Ibidem, str. 102.

¹⁷ Tri fragmenta sličnih dimenzija nalaze se u stražnjem dvorištu Arheološkog muzeja. Dva nose oznaku No. Inv. 5813 i 5814.

¹⁸ MIRNIK 1977., str. 49, navodi radius fragmenta od 0,23 m; Idem 1989., str. 11, spominje ulomak od porfira za kojeg smatra da se radi o fragmentu baze stupa kojega je jedan od radnika angažiranih na iskapanju pronašao u blizini Sektora II. Pretpostavlja da je fragment bio uzidan u kući u Lukacićevoj 6. Navodi i njegov kataloški broj X.70.XA1. Fragment nije publiciran. U dokumentaciji američko-jugoslavenskih istraživanja, koju je Mediteranski centar za graditeljsko naslijeđe predao Muzeju grada Splita, pronašli smo predmet koji po opisu, fotografiji i dimenzijama (radius 0,23m) odgovara fragmentu koji spominje Mirnik, no nažalost njegov inventarni broj nije naveden.

¹⁹ MIRNIK 1977., str. 49; Idem, 1989., str. 11.

²⁰ Zahvaljujemo gosp. R. Bužančiću na informaciji.

Sl. 3. Tlocrt Dioklecijanove palače sa stupovima sačuvanim *in situ*

reda Mauzoleja (sl. 3) i sivi granit neutvrđenog porijekla (sl. 2,F) od kojeg su izrađena tri stupa južne strane oktogona periptera (sl. 3). Za četvrti stup gornjeg reda u unutrašnjosti Mauzoleja (drugi po redu južno od ulaza) napominje da nije uspio odrediti o kojem se materijalu radi.²³ Nekoliko ulomaka stupova od sivog granita pronađenih u Palači, danas je izloženo u podrumima Palače (dva stupa nose oznake ZP 10 i ZP 11, ostali se trenutno nalaze u prostoriji 8, 1A, 9E). Vjerojatno su nađeni u južnom dijelu Palače tijekom istraživanja koje je provodio Urbanistički zavod. Jedan je ulomak stupa danas izložen na zidu temenosa istočno od crkve sv. Roka. Nije poznato točno mjesto njegova nalaza.

U svom članku o materijalima upotrebljenim u Palači, Bulić spominje još nekoliko ulomaka stupova. Pri opisu sivog granita koristi naziv "granito amfibolico bianco".²⁴ Jedan je mali fragment, prenesen u Arheološki muzej (Inv. Br. E 434) bio pronađen u rezidencijalnoj zoni pod kućom Pavišić (No 1808/352 katastra iz 1903. godine) koja se nalazila iznad velike dvorane s eksedrom (dvorana 6A).²⁵ Bulić spominje i dva siva granitna stupa koja su u luci nosila terasu "dell'Ufficio di Porto e Sanità", koja su nakon rušenja zgrade bila prenesena u palaču Bajamonti u Splitu.²⁶

Od breče (*breccia corallina*) izrađena su četiri stupa u peripteru Mauzoleja, a postoji još jedan ulomak danas odložen u *temenosu* sjeverno od prostaze Mauzoleja, koji je vjerojatno pripadao prostazi ili peripteru. Ward Perkins razlikuje smeđu (sl. 2,G) i sivu *breccia corallinu* (sl. 2,H; sl. 3). Smatra da se radi o *brecci corallini* iz Troade.²⁷ Cement je na trima crvenosmedkast, dok je na četvrtom stupu i na ulomku u *temenosu* žučkast. Vjerojatno se radi

o *brecci corallini* iz maloazijskih kamenoloma.²⁸

Od svijetlosivog mramora zrna srednje veličine kojeg identificiramo kao prokoneški (sl. 2,A) izrađena su četiri stupa u peripteru Mauzoleja, od kojih su dva kanelirana (sl. 3).²⁹ U kući župnog ureda neposredno južno od Mauzoleja upotrebljen je kao spolija još jedan kanelirani stup od istog materijala, koji je po našem mišljenju pripadao peripteru (vjerojatno njegovoj istočnoj strani). Prokoneški mramor nalazimo na istočnom stupu *decumanusa* i manjem ulomku postavljenom u njegovoj blizini. Dva ulomka stupova danas se nalaze istočno od Vestibula u zoni koja dijeli rezidencijalni dio od *temenosa* Mauzoleja, dok se još jedan nalazi u Bulićevoj ulici. Vjerojatno su ti fragmenti pronađeni za vrijeme američko-jugoslavenskih istraživanja u Sektoru VIII ili Sektoru VI. Mirnik, nadalje, spominje nekoliko fragmenata stupova iz istog materijala nađenih tijekom američko-jugoslavenskih istraživanja.³⁰ U sačuvanoj dokumentaciji uspjeli smo pronaći samo dva ulomka od kojih je za jedan bila priložena fotografija (S.72. VIII.61). Oba su pronađena u Sektoru VIII 1972.³¹ U podrumima Palače izloženo je nekoliko ulomaka stupova od prokoneškog mramora (nose oznake ST 3, ZP 106, dok je jedan ulomak bez oznake trenutno smješten u prostoriji 13E), pronađenih u istraživanjima Urbanističkog zavoda. Još jedan ulomak stupa nalazi se u Mediteranskom centru za graditeljsko naslijeđe u Splitu.

Mramor zapadnog stupa *decumanusa* razlikuje se od prokoneškog, po većoj zrnatosti i po tamnijoj sivoplavkastoj površini s manjim nepravilnim bijelim formama. (sl. 2,B). Bez daljnje analize nismo u stanju precizirati kojoj vrsti mramora pripada.

²¹ Split, Peristil Dioklecijanove palače, Istočna kolonada-sjeverni dio, konzervatorsko-restauratorska istraživanja, sv. I, Zagreb 2004., 15.; WARD PERKINS 1992., str. 117., identificirao je crveni granit iz periptera i unutrašnjosti Mauzoleja kao granit iz Siene (Asuana),
²² Istraživanja Riva 2006.-2007., str. 7.
²³ WARD PERKINS 1992., 116.
Nismo bili u mogućnosti promotriti materijal iz blizine.

²⁴ BULIĆ 1909., str. 94 et 96, upotrebljava taj naziv u opisu granitnih stupova drugog reda u unutrašnjosti Mauzoleja.

²⁵ Ibidem., str. 102.

²⁶ Ibidem., str. 103.-104. Novi vlasnik te palače, Dešković, ih je odnio u njegovu kuću u Rogoznicu kod Omiša. U inventarnim knjigama Arheološkog muzeja upisana su pod inventarnim brojevima E 471, E 472 i E 473, uz napomenu poklon gosp. Deškovića.
²⁷ WARD PERKINS 1992., str. 116., fig. 102.

²⁸ MARM ANTICHI, str. 166.-167.

²⁹ WARD PERKINS 1992., str. 116., fig. 102; MIRNIK 1977., str. 49; Idem, 1989., str. 11.

³⁰ MIRNIK 1977., str. 49.; Idem, 1989., str. 11.

³¹ MIRNIK 1977., str. 49; Idem, 1989., str. 11.

Od bjelkastog mramora sa sivozelenim venama cipolinom (*marmor caristium*, Karystos Grčka) izrađena su četiri sjeverna stupa Peristila, te oba stupa istočne *loggie* južnog pročelja (sl. 2,C; slika 3). Vjerojatno su i ostali stupovi srednje i zapadne *loggie* bili od istog materijala (nakon restauracije u zapadnoj *loggi* nalaze se dva stupa od cipolina, no nismo sigurni jesu li to originalni stupovi ili ne). Mirnik spominje nekoliko ulomaka stupova od cipolina nađenih tijekom američko-jugoslavenskih istraživanja 1972. u Sektoru VIII. Ističe fragment većih dimenzija koji bi prema njemu mogao biti ulomak stupa koji nedostaje u peripteru.³² Također, navodi i jedan ulomak stupa koji je u srednjem vijeku bio poslužio kao dovratnik.³³ U sačuvanoj dokumentaciji nismo uspjeli pronaći podatke o njima. U podrumima Dioklecijanove palače izloženo je nekoliko ulomaka trupa stupova koji su pronađeni za vrijeme istraživanja Urbanističkog zavoda (ulomci stupova ZP190, ZP191, ZP202, ulomak stupa bez oznake u prostoriji 1A, te ulomak u hodniku 8). Ulomci s oznakama ZP135, ZP187, ZP196 i ZP198 dio su istog stupa. Možda se radi o ulomcima koje Mirnik spominje da su nađeni u temenosu Mauzoleja. Budući da nije naveo njihove dimenzije, to ne možemo ustvrditi. Bulić spominje nalaz još jednog ulomka stupa od cipolina sjeverno od Mauzoleja (fragment E 424 v. 0,39m, diam. 0,43 m),³⁴ no u Arheološkom muzeju nismo uspjeli identificirati taj ulomak.

U objavljenim radovima postoje podaci o nađenim stupovima za koje osim uopćenog navođenja materijala kao mramora, nije precizirana njegova vrsta. Tako Bulić prenosi da su dva stupa od mramora pronađena za vrijeme radova na Rivi 1856., preko puta južnih vrata. Ti stupovi nisu izvađeni, a njihova precizna lokacija nije poznata.³⁵ To je zanimljiv podatak jer su tijekom radova na preuređenju Rive 2006., u venecijanskom obalnom zidu, pronađeni ulomci mramornih stupova.³⁶ Stari crteži, premda nepouzdana, razbuktali su raspravu o materijalu stupova Zlantihi vrata, koji nisu sačuvani. Na grafici R. Adama, za koju u nazivu precizira da se radi o stanju iz njegova vremena, prikazana su *in situ* tri stupa na konzolama. Njihov je tonalitet na crtežu tamniji od zidova, pa se može pretpostaviti da je Adam htio naglasiti da nisu bili izrađeni od vapnenca.³⁷ Ista se tri stupa nalaze i na Cassaovom crtežu.³⁸ Na drugom Cassaovom akvarelu s prikazom sjevernog zida Palače, kojeg je objavio D. Kečkemet,³⁹ smeđkastocrvene su boje. Dakle, ukoliko su Adam i Cassas doista vidjeli stupova *in situ*, oni nisu bili od vapnenca, već od nekog drugog materijala, vjerojatno

od crvenog granita.

U povijesnoj jezgri grada na nekoliko građevina upotrebene su spolije stupova od sivog i crvenog granita, te od prokoneškog mramora i cipolina. Budući da su stupovi Palače bili od istih materijala, postavlja se pitanje izvorne pripadnosti njenom korpusu. Kako izrađenost splitskog poluotoka u antici, a i u kasnijim razdobljima još uvijek predstavlja nepoznanicu, za te ulomke ne možemo sa sigurnošću tvrditi da su iz Palače. Ipak, činjenica da je većina upotrebljena na kasnijim građevinama u Palači ili njezinoj neposrednoj blizini, svakako ide u prilog toj tezi.

Srednjovjekovni zvonik Katedrale, podignut nad prostazom Mauzoleja, sadržavao je prije obnove u XIX. stoljeću brojne spolije od raznobojnog kamena. Među njima antičke kapitele i stupove. Nažalost, opisi zvonika prije obnove o njima pružaju šture podatke, dok je dokumentacija o samom zahvatu i sudbini elemenata zamijenjenih replikama oskudna. Opisujući zvonik Eitelberger von Edelberg spominje antičke stupove.⁴⁰ Jackson piše o stupovima od granita i cipolina na drugom katu zvonika,⁴¹ dok kod Bulića nalazimo podatak o tri stupa od cipolina u prizemlju zvonika, od kojih danas nalazimo samo jedan i to na jugozapadnom uglu prizemlja.⁴²

Druga građevina je crkva sv. Eufemije, sagrađena u XI. stoljeću sjeverozapadno od Zlatnih vrata. U glavnom brodu se nalazilo šest stupova od različitih materijala. Na tlocrtu i presjeku crkve, kojeg je prije rušenja načinio Eitelberger von Edelberg, šest je stupova, za koje on navodi tek da su antički.⁴³ Nakon rušenja kompleksa Vojne bolnice 1945.-1950., u čijem je kompleksu bila i Sv. Eufemija, Fisković spominje tri ulomka stupova: od sivog mramora, od cipolina i od vapnenca.⁴⁴ Danas u gabaritima crkve nalazimo jedan ulomak od sivog granita, dva ulomka od cipolina, jedan od sivog mramora (prokoneškog?).

Nadalje, u splitskoj su jezgri još upotrebljena dva ulomka stupa od sivog granita u gotičkoj *loggi* gradske vijećnice.

Tijekom posljednjih sto godina, najviše je rasprava izazvalo pitanje porijekla stupova iz klasicističke crkvice na Sustipanu. U toj su crkvi četiri stupa od crvenog granita, jedan od sivog granita i jedan od sivog mramora (čiju je vrstu teško utvrditi na osnovu vizualne identifikacije). Za stupove od crvenog granita smatra se da su porijeklom iz Palače, no mišljenja su podijeljena po pitanju građevina kojim su mogli pripadati.⁴⁵ Za jedan od druga dva stupa danas znamo da je donesen iz Palače. C. Fisković pronašao je podatak u Arhivu grada Splita, prema kojem su za vrijeme gradnje klasicističke crkve graditelji donijeli jedan

³² BULIĆ 1909., str. 102.

³³ MIRNIK 1977., str. 49.; Idem, 1989., str. 11.

³⁴ BULIĆ, 1909., str. 102.

³⁵ Ibidem, 1909., str. 104.

³⁶ ISTRAŽIVANJA RIVA 2006.-2007., str. 7.

³⁷ ADAM 1993., pl. XII. N. Cambi, izrazio je sumnju u pogledu autentičnosti stanja prikazanog na crtežu. Smatra da u to doba Adam nije mogao vidjeti te stupove *in situ*.

³⁸ KEČKEMET 1978., fig. 41.

³⁹ Ibidem, fig. 28.

⁴⁰ EITELBERGER VON EDELBERG 1884., str. 262.

⁴¹ JACKSON 1887., str. 55-57.

⁴² BULIĆ 1909., str. 93.

⁴³ EITELBERGER VON EDELBERG 1884., fig. 91.

⁴⁴ FISKOVIĆ 1948., str. 204.

⁴⁵ Smatralo se da su donešeni iz prostaze Mauzoleja u crkvu srednjovjekovnog benediktinskog samostana Sv. Stjepana pod borovima, a potom ugrađeni u klasicističku crkvicu na Sustipanu. Tog je mišljenja bio V. Andrić, KEČKEMET 1993., str. 111. i 114., i u početku Bulić, BULIĆ 1909., str. 96-98. No, on će se kasnije ispraviti smatrajući da su oni mogli biti preuzeti s jedne ili više građevina Palače, BULIĆ-KARAMAN 1927., str. 84. i 211., bilj. 84. Sumnju u porijeklo iz prostaze Mauzoleja izražava i Hébrard, HÉBRARD-ZEILLER 1912., str. 90., bilj. 1. G. Nikšić nedavno je ponovo afirmirao ideju o porijeklu stupova od crvenog granita iz prostaze Mauzoleja, dok za druga dva stupa drži da su preuzeti s neke druge građevine u Palači, NIKŠIĆ 1995., str. 109., bilj. 9.

Sl. 4. Profilirani elementi - vijenci zidnih obloga (foto Z. Sunko)

stup iz Palače.⁴⁶ Mišljenja smo da bi svi granitni stupovi mogli pripadati korpusu Dioklecijanove Palače.

Kapiteli u Palači načinjeni su od tri vrste materijala: od vapnenca, od sivog prokoneškog mramora i od bijelog mramora.

Od vapnenca su kapiteli Peristila, periptera,⁴⁷ te donjeg reda u unutrašnjosti Mauzoleja.⁴⁸ Tijekom arheoloških istraživanja koje je provodio Urbanistički zavod pronađen je i ulomak kapitela od vapnenca koji se danas čuva u podrumskim prostorijama (kapitel nosi oznaku UB15).⁴⁹ Mirnik navodi dva ulomka kapitela nađena u Sektoru VIII 1972. godine.⁵⁰

Kapiteli od svijetlosivog mramora sitnog zrna (prokoneški?) nalaze se *in situ* u *decumanusu* (dva kapitela)⁵¹ te na jugoistočnoj *loggi* južnog pročelja Palače.⁵² Možemo zaključiti da su svi kapiteli *carda* i *decumanusa* te *loggia* na južnom pročelju Palače bili od istog materijala.

Još je nekoliko kapitela i ulomaka kapitela od tog materijala pronađeno u Palači. Tijekom američko-jugoslavenskih istraživanja pronađeni su sitni fragmenti kapitela u Sektoru VIII, Sektoru II i Sektoru I. Podaci o njima nalaze se u sačuvanoj dokumentaciji istraživanja u Muzeju grada Splita. Jedan je kapitel, pronađen 1996. godine u temelju srednjovjekovnog zida ispred jugoistočne kule Palače, a danas se čuva u Mediteranskom centru.⁵³ Dva kapitela nađena su za vrijeme istraživanja koje je vodio Urbanistički zavod: kapitel s oznakom ZP12,⁵⁴ ulomak s oznakom UB3⁵⁵ (oba se nalaze u podrumima Palače). Još jedan ulomak kapitela nađen je 2007., tijekom preuređenja stana Mazuchelli u kući Savo, no do sada nije publiciran.⁵⁶ Arheološka istraživanja na Rivi 2006.-2007. godine otkrila su još jedan kapitel od prokoneškog mramora.⁵⁷

U Palači su do sada pronađena samo dva kapitela od bijelog mramora velikog zrna: kapitel s oznakom ZP34,⁵⁸ danas izložen u podrumima palače (pronađen u istraživanjima Urbanističkog zavoda) i kapitel s oznakom UB1, nađen 1969. godine za američko-jugoslavenskih istraživanja u Sektoru II. Danas je izložen u Etnografskom muzeju.⁵⁹

Svi elementi arhitravnog sklopa u Palači (blok arhitrav-friz, vijenac) izrađeni su od vapnenca. Izuzetak predstavlja ulomak bloka arhitrav-friz, izrađen od sivog mramora (prokoneškog?), koji je u srednjem vijeku bio upotrebljen za sarkofag. Blok je smještan na sjeverozapadnoj strani oktogona periptera Mauzoleja. Budući da taj blok po svojim tipološkim karakteristikama ne

odgovara niti jednom bloku arhitrav-friz pronađenom u Palači, mišljenja smo da ne pripada korpusu arhitektonske dekoracije Dioklecijanova palače.

Zidne i podne obloge

Unutrašnji prostori Dioklecijanove palače, naročito careva stana, bili su ukrašeni mozaicima, štuko dekoracijama⁶⁰ te zidnim i podnim oblogama od tankih ploča različitih vrsta dekorativnog kamena koje ćemo ovdje detaljnije obraditi.⁶¹

Prilikom arheoloških iskapanja, koja se u Splitu provode više od 150 godina, pronađeni su na više mjesta u Palači ulomci podnih i zidnih obloga. Najviše ih je bilo u južnom dijelu, na području na kojem se prostirao carev stan, zatim u tzv. istočnim i zapadnim termama te na području istočno od Mauzoleja. Samo je nekoliko ploča obloge pronađeno na svom izvornom mjestu: uz Triklinij,⁶² u portikatu,⁶³ na sjevernom zidu Tablinuma,⁶⁴ te u istočnim termama.⁶⁵ Najveći je broj ulomaka (390) i nekoliko profiliranih vijenaca pronađeno za vrijeme istraživanja 1968.-1974. koja su obuhvaćala deset sektora u južnoj polovici Palače. Pronađeni vijenci služili su kao okviri zidnih obloga ili kao baze dekorativnih lezena. Nekoliko je mramornih ulomaka na sebi imalo kanelure. Među pronađenim ulomcima bilo je onih u obliku trokuta, kvadrata, romba, poligona te užih i širih traka, a neke lučnog oblika pokazuju da su bile sastavni dio ornamenta ukrštenih kružnica podnih obloga u tehnici *opus sectile*. Debljina ploča se kreće od 0,5 do 4 cm.⁶⁶ U istraživanja 1992. godine, provedenim u jugoistočnom dijelu Palače pronađen je sličan kamenu materijal što će uskoro biti

⁴⁶ FISKOVIĆ 1960., str. 135.

⁴⁷ Jedini kapitel pentagonalnog abaka koji nedostaje u peripteru (nalazio se uglu južne i jugozapadne stranice oktogona), pronađen je tijekom američko-jugoslavenskih istraživanja, MIRNIK 1977., fig. 15, str. 51.; Idem 1989., pl. 11.21, str. 17. Danas je izložen u malom vrtu južno od Mauzoleja.

⁴⁸ Originalni kapiteli čuvaju se u stražnjem dvorištu Arheološkog muzeja u Splitu. Fotografije ulomaka objavljene se u MATETIĆ POLJAK 2009., fig. 14-19.

⁴⁹ Fotografija je objavljena MATETIĆ POLJAK 2009., fig. 26.

⁵⁰ MIRNIK 1989., str. 32, Pl. 1. Ulomci nose oznake S.72.VIII.63 i S.72.VIII.53.

⁵¹ BULIĆ-KARAMAN 1927, 60; FISKOVIĆ 1950, sl. 6, 65, 68; MARASOVIĆ-MARASOVIĆ 1968., sl. 15, prilog 26; MC NALLY 1996., fig. 97; MATETIĆ POLJAK 2009., fig. 43, 44.

⁵² MCNALLY 1996., fig. 10; MARASOVIĆ-BUBLE-MARASOVIĆ-PEROJEVIĆ 2000., fig. 20.; MATETIĆ POLJAK 2009., fig. 61, 62.

⁵³ MATETIĆ POLJAK 2009., fig. 50.

⁵⁴ Ibidem, fig. 45.

⁵⁵ Ibidem, fig. 46.

⁵⁶ Zabvaljujemo gosp. I. Vojnoviću na informaciji.

⁵⁷ ISTRAŽIVANJA RIVA 2006.-2007., 39.

⁵⁸ MATETIĆ POLJAK 2009., fig. 49.

⁵⁹ Ibidem, fig. 51.

⁶⁰ HEBRARD 1912., str. 133.

⁶¹ DELONGA-BONAČIĆ-MANDINIĆ 2005., str. 10.; BULIĆ-KARAMAN 1927., str. 104.; HEBRARD 1912., str. 115.

⁶² HEBRARD 1912. str. 115.;

MARASOVIĆ 1961.-1962., str. 30.

⁶³ MARASOVIĆ-BUBLE-MARASOVIĆ-PEROJEVIĆ 2000. *fus nota 11*

⁶⁴ BULIĆ-KARAMAN 1927.; HEBRARD 1912., str. 115.; FISKOVIĆ 1950., str. 16.

⁶⁵ MARASOVIĆ-MARASOVIĆ-MC NALLY-WILKES 1972., str. 29., *tabla 18d*; RISMONDO 2002., str. 156.

⁶⁶ MIRNIK 1980., str. 8.-11.

objavljeno.⁶⁷ Kada se saberu svi dosadašnji nalazi može se utvrditi da je u Palači za podne i zidne obloge korišteno više od 16 različitih vrsta ukrasnog kamena. Donosimo ih poredane po vrijednosti jedne kubične stope neobrađenog materijala iz Dioklecijanova edikta o cijenama⁶⁸ (četiri posljednja ne nalazimo u Ediktu):

1. **Crveni i grimizni porfir**, (*Porphyrites*), porijeklo Gebel Dokhan, Mons Porphyrites, Egipat, cijena 250 denara
2. **Zeleni porfir**, (*Lapis lacedaemonius*), porijeklo Krokeai, Grčka, cijena 250 denara
3. **Crni porfir**, porijeklo Gebel Dokhan, Mons Porphyrites, Egipat, cijena 250 denara
4. **Pavonazetto** (*Marmor phrygium*, *Synnadicum*, *Docimanium*), porijeklo Isehisar (Dokimeion), Turska, cijena 200 denara
5. **Giallo antico** (*Marmor numidicum*), porijeklo Chemtou (Sinitthu), Tunis, cijena 200 denara
6. **Verde antico** (*Marmor thessalicum*, *Marmor atracium*), porijeklo Tessaglia, Grčka, cijena 150 denara
7. **Africano** (*Marmor luculleum*), porijeklo Teos, Turska, cijena 150 denara
8. **Sivi granit**, (*Marmor claudianum*), porijeklo Gebel Fatireh (Mons Claudianus), Egipat, cijena 100 denara
9. **Cipollino** (*Marmor caristium*), porijeklo Karystos, Grčka, cijena 100 denara
10. **Oniks, Egipatski alabaster** (*Lapis onyx*), porijeklo dolina Nila, Egipat, cijena 75 denara
11. **Prokoneški mramor**, (*Marmor proconnesium*), porijeklo otok Marmara (Proconnesos), Turska, cijena 40 denara
12. **Marmo scritto**, porijeklo Annaba (Hippo Regius), Alžir, cijena 40 denara
13. **Pentelički mramor** porijeklo Mount Pentelikos blizu Atene (Grčka)
14. **Afrodizijski mramor** porijeklo Aphrodisias Turchia
15. **Lummaschetto**
16. **Serpentin**, porijeklo Uadi Atallah, istočna egipatska pustinja

U ukupnom popisu kamenog materijala najzastupljeniji je prokoneški mramor, a zatim slijedi crveni porfir. U prostorijama Triklinija korišteno je više od deset različitih vrsta kamena od kojih je najzastupljeniji pavonazetto. Upravo je od tog mramora izrađena *mensa* "sigma" oblika, za koju se smatra da je pripadala carevoj blagovaonici.⁶⁹ U istočnim termama korišteno je više od 11 različitih vrsta od kojih je najzastupljeniji crveni porfir, za razliku od zapadnih gdje su pronađene samo četiri vrste dekorativnog kamena.

Ispod postojećeg poda splitske katedrale, nekada Dioklecijanova mauzoleja, na 18 cm dubine, sačuvao se izvorni antički pod izrađen u tehnici *opus sectile*.

Sl. 5. Ulomci zidnih i podnih obloga (DELONGA, BONAČIĆ MANDINIĆ 2005.)

Sl. 6. Detalj izvornog poda careva Mauzoleja izrađenog u tehnici *opus sectile* (foto Z. Sunko)

Sl. 7. *Mensa* "sigma" oblika pronađena 1994. u podrumima Palače (foto Z. Sunko)

⁶⁷ DELONGA-BONAČIĆ MANDINIĆ 2005.

⁶⁸ EDICTUM DIOCLETIANI, str. 305.-306.

⁶⁹ MARASOVIĆ 2009.

Sl. 8. Ulomak vrata konja od crnog granita pronaden 1996. u istočnom dijelu podruma (foto Z. Sunko)

Sl. 9. Glava sfinge od crvenog granita pronadena 1996. sjeverno od Palače (foto Z. Sunko)

Sl. 10. Propovjedaonica splitske katedrale

Sl. 11. Vrste antičkog dekorativnog kamena na propovjedaonici splitske katedrale (foto Z. Sunko)

Pronađen je u XIX. stoljeću prilikom restauratorskih radova u sondi ispod propovjedaonice. Kasnije je pronađen na još nekoliko mjesta.⁷⁰ Sastavljen od kvadrata i trokuta tamnog i svijetlog kamena. Kvadrati su dimenzije 13x13 cm. Bez detaljnijih analiza za sada se među različitim vrstama kamena od kojih je složen može prepoznati samo egipatski alabaster.

Skulptura

Niše kojima su raščlanjeni zidovi careva stana, istočnog i zapadnog temenosa pa čak i građevina u sjevernom dijelu Palače dokaz su da je Palača bila ukrašena brojnim skulpturama. Međutim, od toga se danas sačuvalo samo nekoliko ulomaka od vapnenca te prokoneškog ili penteličkog mramora. Jedine relativno sačuvane skulpture u Dioklecijanovoj palači su egipatske sfinge, njih osam iz Palače te još četiri koje se s njom mogu povezati. Sfinge su od crnog, crno-sivog, sivog i crvenog granita, a dvije su od vapnenca. Mišljenja smo da ulomak od crnog granita, dimenzija 49x26x29 cm, pronađen 1996. u istočnom dijelu podruma nije pripadao stražnjem dijelu sfinge već vratu konja.⁷¹

Godine 1996., prilikom istraživanja na prostoru sjeverno od Palače, u sondi južno od zapadnog zida

⁷⁰ HAUSER 1927., str 21.; BULIĆ 1909., str. 101-4; STRATIMIROVIĆ 1890.; FISKOVIĆ 1958.; IVANIŠEVIĆ 1987.

⁷¹ SELEM 1997., str 105. (tabla XLVII); MARASOVIĆ-BUBLE-PEROJEVIĆ 2000.

⁷² MARASOVIĆ-PEROJEVIĆ-RISMONDO 1999., str 75.

bastiona Cornaro pronađen je još jedan ulomak sfinge i to glava od crvenog granita dimenzija 20x15x20 cm⁷² koja je po materijalu i dimenzijama vrlo slična glavi sfinge koja se čuva u Arheološkom muzeju u Splitu.

Reutilizacija antičkog dekorativnog kamena u srednjem vijeku

U srednjem vijeku, kada je trgovina kamenom zamrla, u gradu Splitu koristio se onaj koji se sačuvalo na antičkim građevinama. On se uglavnom koristio za namještaj crkava pa se često reutilizirao i po nekoliko puta. Tu se najviše susreće prokoneški mramor kojega

je, kako smo vidjeli u ranijim poglavljima, i bilo najviše na raspolaganju. I prilikom gradnje zvonika katedrale korišten je antički dekorativni kamen od kojeg se zbog radikalne restauracije na prijelazu XIX. i XX. stoljeća malo sačuvalo. No, svu ljepotu i raznolikost dekorativnog kamena Dioklecijanove palače možemo vidjeti na jednom mjestu, na propovjedaonici splitske katedrale na kojoj je majstor XIII. stoljeća vrlo vješto iskoristio raznobojni antički kameni materijal stvarajući novo umjetničko djelo. Baze i kapiteli šesterokutne propovjedaonice izrađeni su od vapnenca. Tijelo stupova i lukovi nad njima od prokoneškog su mramora kao i ploče ograde s unutarnje strane. Dekoracija ograde propovjedaonice s vanjske strane sastoji se od duplih stupova u polju i trostrukih na uglovima koji nose profilirane arkadice, a one umjetnički izrezbaren vijenac sa vegetabilnim i animalnim motivima. Ukupno na propovjedaonici možemo razlikovati 16 vrsta kamena od kojih možemo prepoznati: Crveni i grimizni porfir, Zeleni porfir, Verde antico, Roso antico, Portasanta, Oniks, Prokoneški mramor i Imetski mramor.

Zaključak

Elementi arhitektonskih redova kao i zidne i podne obloge otkrivaju da je upotreba skupocjenih materijala u Dioklecijanovoj palači bila koncentrirana na njenu južnu polovicu, tj. na rezidencijalnu zonu, sakralno-funeralnu zonu, Peristil i terme.⁷³ Uspoređujući cijene mramora navedene u Dioklecijanovom ediktu, uočavamo da su u Palači bili zastupljeni najskuplji materijali.⁷⁴ Proizvodnja tih "skupocjenih, obojenih vrsta kamena" (porfir, pavonazetto, granit claudianus, portasanta....) bila je pod carskim monopolom.⁷⁵

Najskuplji materijal elemenata arhitektonskih redova

svakako je crveni porfir upotrebljen na stupovima (250 denara kubična stopa). Dioklecijanova carska propaganda ojačala je simboličku vrijednost porfira, jer ga je povezala s činom proskineze. Od drugih "obojenih vrsta kamena" na stupovima nalazimo crveni granit (*pyrropoecilus*) i sivi granit (*claudianum*) od 100 denara kubična stopa te cipolino (*carystium*) od 100 denara. Navedena cijena u Ediktu odnosila se na neobrađeni kamen. Izrada i prijevoz gotovih, uglačanih stupova, povećavala je njihovu cijenu.⁷⁶

Upotreba jeftinijeg prokoneškog mramora (40 denara kubična stopa) učestalija je. S obzirom na njegovu cijenu ne čudi što je korišten za izradu baza, stupova i kapitela kolonadi *carda* i *decumanusa*. Proizvodnja elemenata od prokoneškog mramora podrazumijevala je polugotove proizvode koji su se dovršavali na gradilištu.⁷⁷ Zanimljivo je da upotreba bijelog mramora za elemente arhitektonskih redova predstavlja rijetkost, kao što je slučaj s *brecciom corallinom*.

Na zidnim i podnim oblogama nalazimo još raznovrsnije materijale i češću zastupljenost onih skupljih: porfiri od 250 denara, giallo antico i pavonazetto od 200 denara te verde antico i africano od 150 denara. Od navedenih skupocjenih materijala, najzastupljenije su bile obloge od crvenog i purpurnog porfira od kojeg je vjerojatno bio i carev sarkofag, zatim obloge od pavonazetta od kojeg je bila i careva menza, a često se u tu svrhu koristio jeftiniji prokoneški mramor.

Ako saberemo sva dosadašnja istraživanja i njima pridodamo uzorke antičkog kamena na propovjedaonici splitske katedrale, u Dioklecijanovoj palači možemo do sada utvrditi više od 19 različitih vrsta dekorativnog kamena što pokazuje da je po luksuzu Palača bila dostojna umirovljenog cara.

⁷³ Iznimku predstavljaju fragmenti oplata od porfira i sivog mramora, te nalazi mozaika pored crkve sv. Filipa koja je smještena u sjeverno-istočnom kvadrantu u blizini decumanusa.

⁷⁴ Edictum Diocletiani ed. 1974., str. 305.-306.

⁷⁵ BARRESI 2003., str. 95.-97.

⁷⁶ BARRESI 2003., u II. 2. poglavlju "Valutazione dei costi del marmo: calcoli quantitativi" analizira cijenu gotovog proizvoda prema cijenama rada i materijala navedenim u Dioklecijanovom ediktu.

⁷⁷ ASGARI 1990.

LITERATURA:

- ADAM 1996. R. Adam, "Ruins of the palace of the Emperor Diocletian at Spalatro in Dalmatia", London 1764. ree. Split 1996.
- ISTRAŽIVANJA RIVA 2006.-2007. "Arheološka istraživanja na splitskoj Rivi 2006.-2007. godine. Isječci iz fotografskog dnevnika Zorana Alajbega", Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split 2007.
- ASGARI 1990. N. Asgari, "Objet de marbre finis, semi-finis et inacheves du Proconnesse", Pierre eternelle du Nil au Rhin, (ed. M. Waelkens), Bruxel 1990.
- BARRESI 2003. P. Barresi, "Province dell'Asia Minore, Costo dei marmi, Architettura pubblica e committenza", Roma 2003.
- BULIĆ 1909. F. Bulić, "Materiale e provenienza della pietra, delle colonne nonché delle sfingi del Palazzo di Diocleziano a Spalato e delle conomie ecc. delle basiliche cristiane a Salona", *Bullettino di Archeologia e Storia Dalmata*, Split 1908.
- BULIĆ 1923. F. Bulić, "Il Sepolcro di Diocleziano a Split (Spalato)", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Split 1923.
- BULIĆ, KARAMAN 1927. F. Bulić, Lj. Karaman, "Palača cara Dioklecijana u Splitu", Zagreb 1927.
- DELONGA, BONAČIĆ MANDINIĆ 2005. V. Delonga, M. Bonačić Mandinić, "17 u 8, arheološka istraživanja u jugoistočnom dijelu Dioklecijanove palače 1992. godine", Split 2005.
- CAMBI 2005. N. Cambi, "Kiparstvo rimske Dalmacije", Split 2005.
- FISKOVIĆ 1950. C. Fisković, "Prilog proučavanju i zaštiti Dioklecijanove palače u Splitu", *RAD Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb 1950.
- FISKOVIĆ 1958. C. Fisković, "Novi nalazi u splitskoj katedrali", *Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU* 6, 1958.
- GNOLI 1988. R. Gnoli, "Marmora Romana", Roma, 1988.
- HAUSER 1890. A. Hauser "Die Restaurierungs-Arbeiten im Dome zu Spalato". *Mitteilungen der K.k. Central-Commission* 1890.
- Edictum Diocletiani* "Edictum Diocletiani et Collegarum de pretiis rerum venalium", (ed. M. Giacchero), Genova 1974.
- EITELBERGER von EDELBERG 1884. R. Eitelberger von Edelberg, "Die Mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens in Arbe, Zara, Sebenico, Trau, Spalato und Ragusa", Wien 1884.
- FISKOVIĆ 1960. C. Fisković, "Neobjavljena romanička Madona u Split", *PPUD* 12/1960.
- HEBRARD-ZEILLER 1912. E. Hébrard, J. Zeiller, "Spalato. Le palais de Dioclétien", Paris 1912.
- IVANIŠEVIĆ 1987. M. Ivanišević, "Stari oltar svetoga Staša u splitskoj prvostolnoj crkvi", *Starohrvatska prosvjeta*, III. ser. 17, 1987.
- JACKSON 1887. T. G., Jackson, "Dalmatia, Quarnero and Istria, with Cetigne in Montenegro and the island of Grado", Oxford 1887.
- KEČKEMET 1978. D. Kečkemet, "Crteži i grafike Dioklecijanove palače Fischer von Erlacha", *Peristil* 30, Zagreb 1987., str. 127-138.
- KEČKEMET 1993. D. Kečkemet, "Vicko Andrić, arhitekt i konzervator 1793-1866", Split 1993.
- NIEMANN 1910. G. Niemann, "Der Palast Diokletians in Spalato", Wien 1910.
- NIKŠIĆ 1995. G. Nikšić, "Prilog o arhitekturi Dioklecijanovog mauzoleja i rekonstrukciji splitske katedrale u 13. stoljeću", *Petriciolijev zbornik I*, 1995., str. 105.-122.
- MARASOVIĆ-MARASOVIĆ-GABRIČEVIĆ 1962. J. Marasović, T. Marasović, B. Gabričević, "Radovi na istraživanju i uređenju Peristila i Dioklecijanove palače u Splitu", *Izvod iz dokumentacije 1956-1961, Split 1962. (neobjavljena studija)*.
- MARASOVIĆ-MARASOVIĆ 1961.-1962. J. Marasović, T. Marasović, "Pregled radova Urbanističkog biroa na istraživanju, zaštiti i uređenju Dioklecijanove palače od 1955 do 1965." *URBS* 4/1961.-1962.
- MARASOVIĆ-MARASOVIĆ 1968. J. Marasović, T. Marasović, "Dioklecijanova palača", Zagreb 1968.

- MARASOVIĆ- MARASOVIĆ- MC NALLY- WILKES 1972.
J. Marasović, T. Marasović, S. McNally, J. Wilkes, "Dioklecijanova palača - Izvještaj o Jugoslavensko-američkom projektu istraživanja jugoistočnog dijela Palače", Prvi dio, URBS, Split 1972.
- MARASOVIĆ- MARASOVIĆ- MC NALLY 1977.
S. McNally, J. Marasović, T. Marasović, "Istraživanje jugoistočnog dijela Dioklecijanove palače", Drugi dio 1968.-1971., URBS, 1972.-1977., Split 1977.
- MARASOVIĆ- MARASOVIĆ- PEROJEVIĆ- RISSONDO 1999.
J. Marasović, K. Marasović, S. Perojević, T. Rismondo, "Kanalizacija i vodovod Dioklecijanove Palače", Dioklecijanov akvedukt, Split 1999.
- MARASOVIĆ- BUBLE- MARASOVIĆ- PEROJEVIĆ 2000.
J. Marasović, S. Buble, K. Marasović, S. Perojević, "Prostorni razvoj jugoistočnog dijela Dioklecijanove palače u Splitu", Prostor vol. 8, 3(20), Zagreb 2000.
- MARASOVIĆ- MARASOVIĆ- PEROJEVIĆ 2005.
J. Marasović, K. Marasović, S. Perojević "Kultne građevine Dioklecijanove palače u Splitu", *Histria Antiqua* 13/ 2005., str. 427-436.
- MARASOVIĆ- MARASOVIĆ- PEROJEVIĆ 2006.
J. Marasović, K. Marasović, S. Perojević "Le Mausolée de Dioclétien à Split : construction et restitution", *L'Architecture funéraire monumentale: la Gaule dans l'Empire romain, Actes du colloque organisé par l'IRAA du CNRS et le Musée archéologique Hanri-Prades*; (ed. J-Ch Moretti- D. Tardy), Lattes, 11-13 octobre 2001, Paris 2006., str. 497-506.
- MARASOVIĆ 2009.
K. Marasović, *La mensa antica dal palazzo di Diocleziano a Spalato*, *Histria Antiqua* 18-1/2009.
- MARMI ANTICHI
MATETIĆ POLJAK 2009.
D. Matetić Poljak "Les chapiteaux du Palais de Dioclétien" *Dioklecijan, tetrahija i Dioklecijanova palača o 1700. obljetnici postojanja*, Split 2009.
- MC NALLY 1996.
Sb. McNally, "The architectural ornament of Diocletian's Palace at Split", *BAR International Series* 639, 1996.
- NIEMANN 1910.
G. Niemann, "Der Palast Diokletians in Spalato", Wien, 1910.
- MIRNIK 1980
I. Mirnik, "Obloga zidova dioklecijanove palače", *Vjesti muzealaca i konzervatora Hrvatske god XXIX, br.1 Zagreb* 1980.
- MIRNIK 1989.
I. Mirnik, "Roman architectural fragments, Diocletian's palace", *American - Yugoslav joint excavations, Volume Six, Minneapolis* 1989.
- RISSONDO 2002.
T. Rismondo, "Unutrašnja dekoracija istočnih termi Dioklecijanove palače u Splitu", *Arheološka istraživanja 2002. godine. Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku vol. 1 No. 98, Split*, 2005.
- STRATIMIROVIĆ
D. Stratimirović, "Pločnik stolne crkve Spljetske", *Bulletino di archeologia e storia dalmata* 13 1890.
- SELEM 1997.
P. Selem, "Izidin trag", Split 1997.
- PERISTIL 2000.
"Split, Peristil Dioklecijanove palače, Istočna kolonada-sjeverni dio, konzervatorsko-restauratorska istraživanja", sv. I, Zagreb, 2000.
- WARD PERKINS 1992.
J. B. Ward Perkins, "Marble in Antiquity", Rome, 1992.

SUMMARY

THE USE OF DECORATIVE STONE IN DIOCLETIAN'S PALACE IN SPLIT

Katja MARASOVIĆ, Daniela MATETIĆ POLJAK

Diocletian's palace in Split was built at the beginning of the 4th century AD and is one of the best preserved antique palaces of the Roman Empire. A large number of artists and artisans worked on its decorations, among which the best preserved are those of stone. Apart from stone coming from the island of Brač or Seget, from which most of the architectural decorations were made, decorative stone from Greece, Asia Minor and Egypt was also widely used in the palace. The latter was used for construction elements such as columns for the peristyles, porticos, peripteros and the interior of the mausoleum, and also for the wall panelling and stone flooring of important areas. Thus, at several locations, fragments and traces of marble wall panelling were found that belong to the emperor's apartment, and marble flooring elements among which the most prominent are those that formed part of the mausoleum floor which was made using the opus sectile technique. Some of the rooms had floor mosaics made of different types of stone, while the mosaics from the cupolas were mostly made of multicoloured glass, which was even gilded in some cases. Decorative stone was also used for sculptures, and

also for room furniture. Recently, a sigma-shaped table has been discovered, probably from the emperor's dining room. Diocletian's sarcophagus was made of porphyry but, unfortunately, only fragments of the sarcophagus are preserved.

Of all the decorative type of stones, the ones mostly used in the palace are Attic and Proconnesian marble, pavonazetto from Phrygia, marmor carystium (cipollino) from Euboea, breccias coralline from Turkey (Troas), red Egyptian granite from Syena (Asuan), grey Egyptian granite (Mons Claudianus) and purple (imperial) porphyry also from Egypt (Djebel Dokhan).

In the Middle Ages, when special types of stone were hard to obtain for a number of reasons, in the town of Split use was made of the stone which was at hand. All the beauty of the decorative stone of Diocletian's palace can be seen elsewhere in one particular place, that is, on the pulpit of the cathedral in Split where the medieval stone mason skilfully used different antique stone fragments to create a new work of art.